

Miljøovervåking er en lønnsom investering

Av Jens Skei

Forfatteren er seniorrådgiver ved Norsk institutt for vannforskning (NIVA)

Sammendrag

Er miljøovervåking et unyttig penge-sluk eller bidrar resultatene til nødvendig kunnskapsgrunnlag for samfunnsnyttige tiltak, miljøforbedring og verdiskapning? Hvor lite kan vi tillate oss å vite om miljøutviklingen til lands og til vanns og hvordan kan miljøovervåkningsdata danne beslutningsgrunnlag for internasjonale avtaler og nasjonale tiltak for å stoppe negative trender? SFT brukte i 2004 ca. 18.5 millioner knyttet til overvåking av vann. Disse overvåkningsmidlene utgjorde 45 % av SFTs totalbudsjett og tendensen er nedadgående. Hvis dette fortsetter vil vi om noen år vite mindre om miljøtilstanden i våre fjorder, innsjøer og vassdrag og hvilken retning det går.

Innledning

Systematisk overvåking av våre vannforekomster i statlig regi har pågått i 25 år. Målsettingen har i hovedtrekk vært å kunne følge med i utviklingen av miljøtilstanden i våre vannforekomster som følge av endringer i tilførsler av forurensning, sporing av forurensingskilder, "nye" miljøgifter, "nye" miljøeffekter og som en forutsetning for inngåelse av internasjonale miljøavtaler. De sentrale internasjonale avtalene om begrensning av forurensning baserer seg på overvåkningsdata som viser hvordan forurensningene transporteres over landegrensene og hvordan dette påvirker helse og miljø. Det er vanskelig å få slike avtaler på plass uten god dokumentasjon. EUs

Rammedirektiv for Vann gir Norge en lovpålagt plikt til å nå god status for alle vannforekomster innen 2015. Kostnadseffektive tiltak for å nå dette målet vil kreve betydelig bedre datagrunnlag enn vi får med dagens overvåking.

Hvem har ansvar for miljøovervåkingen?

Overvåkingen av vannkvalitet er i første rekke et ansvarsområde for Miljøverndepartementet. SFTs overvåkningsmidler reduseres hvert år og i løpet av de siste 5 år er budsjettene redusert med 22 % i realverdi, mens miljøutfordringene har økt. Resultatet er at vi i mindre og mindre grad kan uttale oss sikkert om hvorvidt miljøsituasjonen i våre vannforekomster blir bedre eller verre. Konsekvensen er at risikoen for feil forvaltning av våre vannforekomster øker. I statsbudsjettet for 2003 var det planlagt miljørelaterte tiltak for over 15 milliarder kroner. Miljøvernforvaltningens overvåking utgjorde 0,6 prosent av dette beløpet. De som mener at miljøovervåking er et penge-sluk uten forankring i samfunnsnytte bør se at det er ubalanse mellom kostnader til tiltak og kostnader til overvåking.

Overvåkingen er fundamentet i norsk forurensningspolitikk. Ville du lagt mye ressurser i å bekjempe forurensninger hvis du tvilte på problemets omfang eller alvor eller om du ikke kunne dokumentere en forbedring? De aller fleste ville svart

nei på dette. Et av de viktigste målene for overvåkingen er å fjerne denne typen tvil, ved å skaffe informasjon om påvirkning, tilstand og effekter og hvordan dette endrer seg over tid. Tilstrekkelig informasjon om miljøets tilstand er dessuten en demokratisk rettighet i Norge og dette forutsetter overvåking. Miljøinformasjonsloven fastslår at norske borgere har rett til å få informasjon om miljøets tilstand.

Overvåkningsdata er beslutningsgrunnlag for tiltak

Overvåking gir grunnlag for handling. Overvåkningsdataene gir nødvendig dokumentasjon av problemene og viser hvem som er ansvarlig for dem. Det gir legitimitet til handling. De som er identifisert som problemeiere, og som må gjøre tiltak, vil lettere godta pålegg hvis dokumentasjon av problemomfang og konsekvenser er dokumentert. Sektorer, kommuner og industrien blir motivert til å bruke sine virkemidler. Gode eksempler på at overvåking har ført til handling er mange. Overvåking av Sørfjorden i Hardanger, som startet for 25 år siden, har avslørt store miljøgiftproblemer som følge av forurensning fra industri og andre kilder. Solid dokumentasjon av miljøskader i fjorden medførte omfattende tiltak som startet i 1986 og som har pågått helt til nå. Årlige overvåkningsrapporter har demonstrert effekten av gjennomførte tiltak og har lagt premissene for nye beslutninger om tiltak (fig. 1).

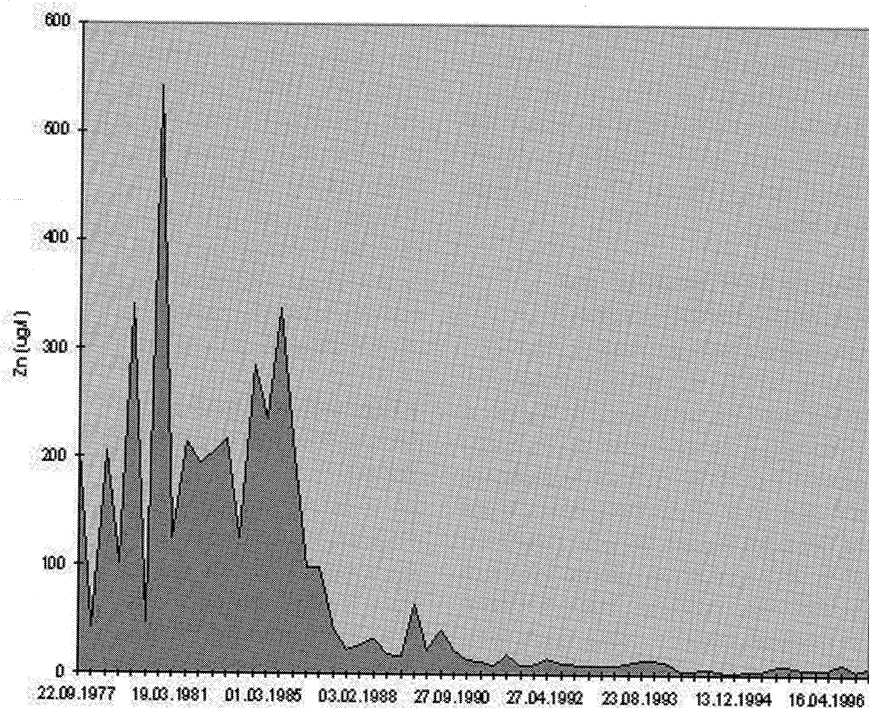

Fig.1 Sink i vannmassen på 40 m dyp 7 km nord for Odde i perioden 1977 til 1996. Dypvannsutslippet av jarositt (slam fra sinkproduksjon) fra Norzink (nå Boliden as) opphørte høsten 1986 (bygging av fjellhaller).

Sur nedbør var på slutten av 70-tallet et av Norges største miljøproblemer. Et solid overvåkingsprogram som dokumenterer sammenhengen mellom nedbørkjemi, vannkvalitet og biologiske effekter har vært et viktig underlag for internasjonale avtaler som har resultert i store utslippsreduksjoner av svovel og nitrogen i Europa. Dette har i kombinasjon med kalking av utvalgte vassdrag medført at miljøet nå er på bedringens vei. Norsk gruveindustri har historisk vært en betydelig forurensningskilde for metaller i mange vassdrag. Omfattende og langsiktig overvåkning har

demonstrert behov for tiltak og en rekke lokalt tilpassede tiltak er gjennomført. Et annet skoleeksempel er nylige avsløringer om bromerte flammehemmere i fisk fra Mjøsa. Dette har medført aksjoner for å finne kildene og eliminere disse. Uten overvåkning ingen kunnskap – uten kunnskap ingen handling.

Overvåking gir grunnlag for å gjøre strategiske prioriteringer. Overvåkingen kan vise hva som er de viktigste utslipp og tilførsler og hvor tilstanden er verst. Den kan også vise forholdet mellom lokale og langtransporterte tilførsler og behovet for nasjonale og

internasjonale tiltak. Overvåkingen gir også innblikk i hva som kan betegnes som naturlige variasjoner og som kan tilskrives forurensning. Etter hvert som punktutslippene elimineres vil betydningen av diffuse kilder og langtransporterte forurensninger øke. Dette vil stille enda sterkere krav til overvåking.

Forskningsbasert miljøovervåking

En forutsetning for å gjøre en meningsfull miljøovervåking er at denne er forskningsbasert og kvalitetssikret. I en situasjon hvor de økonomiske rammene presses og overvåkningsprogrammene legges ut på anbud, er det en risiko for at pris i større grad enn tidligere blir et viktig utvelgelseskriterium og det kan gå på bekostning av kvalitet og kontinuitet. Det er avgjørende å bevare lange dataserier i overvåkingen, hvor trendanalyser krever et stort datamateriale som er sammenlignbart med hensyn til metodikk og kvalitetssikring. Bortfall av data i en lang overvåkningsserie kan gi alvorlige tolkningsproblemer og føre til feilinformasjon om utvikling.

Design av overvåkningsprogrammer må baseres på grunnleggende forståelse av naturen og de prosesser som påvirker miljøforholdene i vannforekomstene. Det er derfor viktig at

det investeres i forskning for å gjøre overvåkingen bedre, både med hensyn til tolkning av data og bruk av moderne og effektive overvåkningsmetoder. På samme måte som forskning er viktig for overvåking er lange dataserier fra overvåking gull verdt for forskning. Overvåkingen har lagt noe av grunnlaget for at norske miljøinstitutter har god konkurransevne i internasjonale oppdrag og at de er synlige i forvaltningsorientert europeisk forskning. Årsaken er kombinasjonen av faglig kvalitet og forvaltningsrelevans.

Miljøovervåking og føre-var-prinsippet

Overvåking er en forutsetning for praktisering av føre-var-prinsippet. Overvåkingen kan avdekke nye problemer (for eksempel "nye" miljøgifter), og den kan følge med i om påviste problemer nærmer seg nivåer hvor det er fare for skader på naturen eller menneskets helse. Overvåkingen kan være med på å sikre at tiltak gjøres på et tidlig nok tidspunkt. Settes tiltakene inn for sent, er omfanget av problemet blitt større og det er dyrere å håndtere. Et godt eksempel på det er havneoppdydding. Overvåking kan også bidra til å avgrense et tiltaksområde og sikre at det ikke overinvesteres. Overvåking lønner seg.